

Mekânsal İmge Oluşturmada *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* Bitkisinin Rolü

Müge YURTCAN¹ , Ayşenur AKBANA^{2*}

¹Bingöl Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Park ve Bahçe Bitkileri Bölümü, Bingöl, Türkiye

²Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bingöl, Türkiye

*Sorumlu Yazar: abektas@bingol.edu.tr

Geliş Tarihi: 19.04.2023 Düzeltme Geliş Tarihi: 26.07.2023 Kabul Tarihi: 01.08.2023

ÖZ

Bitkiler çevre kalitesinin iyileştirilmesi üzerine oynadıkları rolün yanı sıra mekânın algılanmasında ve bellek oluşturmada imgesel bir faktör olabilmektedir. Bu çalışma bağlamında ele alınan *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* hem ekolojik hem de morfolojik özellikleriyle çevresindeki neredeyse tüm bitkilerden kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Bu çalışmada bu bitkinin mekânsal imge bileşeni olarak kullanımındaki rolü ortaya konmuştur. Bulunduğu peyzaj içerisinde birden çok imge bileşenini tanımlayabildiği gibi, tanımladığı bileşenin imgelenebilirlik özelliğini güçlendirme potansiyeline sahiptir. Geçmişten günümüze süre gelen kullanım şekli devam ettirilerek, özellikle bir imge bileşeni olarak Akdenizli kimliğinin vurgulanmak istenildiği yerlerde kullanımı arttırılmalıdır.

Anahtar kelimeler: *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis*, mekânsal imge, okunabilirlik

Role of The *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* Plant on the Spatial Imagination

ABSTRACT

In addition to the role, they play in improving the quality of the environment, plants can be an imaginary factor in the perception of space and creating memory. *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* which is considered in the context of this study can be easily distinguished from almost all the plants around it, both with its ecological and morphological features. In this study, the role of this plant in its use as a spatial image component has been revealed. It can define more than one image component in the landscape it is in, and it has the potential to strengthen the imageability feature of the component that it defines. Its use should be increased, especially in places where it is desired to emphasize the Mediterranean identity as an image component, by continuing its use from the past to the present.

Key words: *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis*, spatial image, legibility

GİRİŞ

Zihinsel bir nesne olarak imge, duyuşal uyarıların yokluğunda dış dünyada yer alan bir şeyin kopyasının meydana getirilmesi sürecinin bir ürünüdür (Cevizci, 1999). Yaşadığımız nesnel dünyada bilgi edinmek için sırasıyla; etkin gözlemler, zihinde soyut düşünme, düşünceler arası ilişki kurma ve bu ilişkileri somutlaştırma süreçleri geçirilir. Dolayısıyla duyum imgeye kaynak teşkil eder (Işıldak, 2008). Zihinde imge oluşturulmasını sağlayan faktörlerden biri de algıdır (Cevizci, 1999). Algı, psikolojide bir bütünün kavranması olarak tanımlanmaktadır. Duyular çevreyle ilgili teker teker duyumlar sağlar. Duyumlarla sıkıca ilişkili olan algılar, onlara dayanarak bir algı dünyası kurarlar. Nesnelere anlamlı bir bütün olarak kavranması onlara anlam veren algıyla sağlanır (Tunalı, 1998). Sahip olunan 5 duyu çevreyi tecrübe etmeyi ve algılamayı sağlar (Demirkaya, 1999). İnsanın duyu organları aracılığı ile kendisini çevreleyen dış dünyadan aldığı veri algıyı meydana getirir

(Cevizci, 1999). Dolayısıyla duyu organlarımız, içinde yaşadığımız çevreyi algılayarak imgeye dönüştürme sürecinde reseptör görevi yüklenir.

Algılanarak zihinde canlandırılan nesnenin imgesi bellekte oluşturulur. Oluşturulan imgenin meydana getirdiği tanımlama, geçmişe ait bir parçayı oluşturan bir nesnenin sureti olarak anımsanır. Son olarak anımsanan nesne, fiziki veya psikolojik bir zaman çerçevesinde konumlandırılarak bellek oluşturulur. (Cevizci, 1999). Türk Dil Kurumu bellek kavramını, “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü” şeklinde tanımlanmıştır (Anonim, 2022e). Bellekte yer alan imgeler algının teşhis edilmesi, yorumlanması ve bütünlenmesini sağlar (Arnheim, 2007). İnsan, anımsama ve imge oluşturma konusunda doğuştan bir kabiliyete sahiptir. Algı, bellek ve imge üçlüsü karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir (Pallasmaa, 2011).

Bir bilgi menşei olarak bakıldığında çevre, aktif bir algılama sürecine dahildir, bilgi edinimi sağlanmadığı zaman sadece bir duyum olarak kalır (Ertürk, 1984). Mekândan söz edilebilmesi için, mekandaki kişinin orayı hissedebilmesi ve algılaması gerekmektedir (Usta, 2015). Mekân algısı, çevrelenmiş ve korunmuş bir ortamın uyandırdığı duygularla ortaya çıkarılmaktadır (Altan, 1991). Kişi veya kişilere ait bir yer olarak tanımlanabilen mekân; kapsadığı grubun tabiat ve yapısına göre sınırlandırılarak insanların, insan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin ihtiyacı olan donatıları barındırır (Gür, 1996). Mekânı sınırlayan yüzeylerin organizasyonu ile birlikte aydınlatma ve hatta sembolik motifler bu mekânsal etki üzerinde belirleyicidir (Usta, 2015).

Çevrenin duygusal olarak yaptığı çağrışımlardan uyanan imgelerin esas fonksiyonu “yön bulmak”tır. İmgeler, kişilerin yaşanmışlık sonucu edindiği bilgileri sentezleyerek hareket istikametine karar verme aşamasında kaynak vazifesi görür (Lynch, 2016). “Yön bulma” kavramı ilk olarak Kevin Lynch’in 1960’da yayımlanan “The Image of City” eserinde işlenmiştir (Asar, 2013). Kentsel dokunun okunabilirliğini bir görsel nitelik olarak imgelerle açıklamaya çalışan Lynch (2016), 5 önemli bileşene vurgu yapmıştır.

Kenarlar/sınırlar (Edges): İki bölge arasındaki sınırlandırmayı sağlayan, sürekliliği doğrusal olarak ayıran ulaşım aksı gibi kullanılmayan doğrusal yapıdaki unsurlardır. Yön bulmak için pek çok insan tarafından kullanılırlar.

Yollar/izler (Pahts): İnsanların hareket halinde olabildikleri ve hareket halindeyken çevreyi algılayıp bütünle ilişkilendirebildiği baskın unsurlardır.

Bölgeler/kesimler (Districts): Kent içinde geniş bir alanı kaplar. Mekânın içindeki kişi ayırt edici özellikleriyle bulunduğu yeri tanımlayabilir. Mekânın dışındaki kişi referans olarak tanımlayabilir.

Düğüm/odak noktaları (Nodes): Çeşitli kullanım fonksiyonlarını bir arada barındırabilen, kitlelerin toplandığı ve dağıldığı geçiş noktalarıdır.

İşaret öğeleri (Landmarks): Bulduğu kontekst içinde uzamsal olarak öne çıkabilen ya da tezatlık gösteren öğelerdir (Lynch, 2016).

Okunabilirlik, bu bileşenlerin bütünü içinde ayırt edilebilirliğinin ve tanımlanabilirliğinin kolaylığı ile ilgilidir (Lynch, 2016).

Bu 5 bileşene ek olarak Kaplan (2016), çalışmasında günümüz koşullarında aşağıda belirtilen bileşenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğinden bahsetmiştir. Bunlar;

Giriş noktaları/kapılar (Gateway) ve

Çevre kalitesidir (çevre kirliliği, trafik sorunları, gürültü vs...).

Peyzajın en önemli parçalarından biri olan bitkisel elemanlar pek çok özellikleriyle mekânı tanımlamada, imgeler oluşturmada ve mekânsal okunabilirliğin artırılmasında çeşitli fırsatlar sunarlar. Bu fırsatlardan bazıları aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Bitkiler, mimari kullanım fonksiyonları ile mekanların yaratısında kullanılabilir olmanın (Tanrıverdi, 1975; Booth, 1990; Robinson, 2004; Seçkin vd., 2011) yanında, yapıyı çevreyi de tanımlayan öğelerdir (Robinson, 2004). Bitkiler mimari karaktere sahip yeşil yapı elemanları olarak, mahremiyet sağlama ve perdeme gibi mimari fonksiyonlar yüklenirler (Tanrıverdi, 1975; Seçkin vd., 2011). Seçkin ve arkadaşlarına (2011) göre, ağaçlar gövdeleriyle yanal yüzey, taçlarıyla tavan oluştururlar. Çalılar, yanal yüzey; yerörtücüler, taban döşemesi; sarmaşıklar ise kullanım biçimine göre duvar ve tavan etkisi yaparlar. Robinette’ye (1972) göre, bitkiler bir alanın, mülkün sınırlarını tanımlamak ya da daha büyük bir peyzajın bölümlerini belirtmek için kullanılırlar. Dolayısıyla bitkiler sınırlandırıcı özellikleriyle mekân oluşturur ve mekânı tanımlarlar.

Bitkiler, devasa mimarinin ortasında insan ölçeğini korumak için kullanılırlar. Ağaçlar, insanüstü ölçekteki kentsel alanın ya da engin doğal peyzajın içindeki insanların ilişki kurabileceği oldukça tekdüze bir boyuta ve ölçeğe sahiptir (Robinette, 1972). Mekânın insan ölçeğinde algılanmasını sağlayan bitkiler, samimi caddeler oluştururlar (Robinson, 2004).

Bitkiler, bir olayın belirli bir yerde meydana geldiğini belirtmek için soliter ya da topluluklar halinde kullanılabilir. Yanı sıra rüzgâr engelleyici, güneşlenme alanı veya gölgelendirilmiş alanlar tanımlayarak hem özel bir yer yaratmak hem de mekânın özel olduğunu belirtmek için kullanılabilirler (Robinette, 1972).

Kentsel alanlarda bulunan ağaçların yaşı, bulunduğu mekânın tarihçesi ve geçmişi ile bilgiler verebilme potansiyeline sahiptir. Özellikle anıtsal ağaçlar mekânın geçirdiği dönemlere ve söz konusu dönemlere ait mekân kullanım alışkanlıklarına dair bilgiler sağlayabilir.

Şekil 1. Castelo Branco Kalesi'nden Av. Nuna Álvares Bulvarı'nın görünümü, Castelo Branco /Portekiz

Formal peyzaj düzenlemelerinde alle biçimli dikilen ağaçlar, etkili perspektifler oluşturarak insan hareketlerinin yönlendirilmesini sağlarlar (Seçkin vd., 2011). Allenin içinde bulunan kişi vistaya yönlendirilirken, allee dışarıdan bakan kişi peyzaj içerisinde yer alan rotayı tanımlayabilir. Şekil 1'de Av. Nuna Álvares Bulvarı'nın alle düzenli *Pinus pinea* plantasyonu, Castelo Branco Kalesi'nden açıkça seçilebilmekte ve bu özelliğiyle mekân okunabilirliğine katkı sağlamaktadır.

Bitkiler boyut, form, doku ve renk gibi özellikleriyle bulunduğu çevrede göze çarpan öğeler olabilirler (Seçkin vd., 2011). Ayrıca yaprak ve gövde özellikleriyle; doku, koku, form ve renk özellikleriyle peyzaja tanımlar katarlar. Özellikle sütun formulu bitkiler adeta bir ünlem işareti gibi ödünlü vermeksizin baskın unsur olarak ortaya çıkabilir. İtalyan servi (*Cupressus sempervirens*), Rewarewa (*Knightsia excelsa*), Lombardiya kavağı (*Populus nigra 'Italica'*) gibi ağaçlar, diğer bitki örtüsü içerisinde landmark etkisi yaratır. Özellikle küçük hacimli bitkiler arasında dikkatleri çok daha fazla kendilerine çeken bu bitkilerin, odak yaratma ve vurgu etkisini arttırmak için az sayıda kullanılmalarında yarar vardır. Kompozisyon içinde her ne kadar az bulunması dikkat çekici özelliğini arttırsa da yoğun kullanıldığı alanlarda bölgesel olarak ayırt edici peyzajlar sağlarlar (Robinson, 2004).

Şekil 2. Yaşlı bir Mantarm Meşesi ve gövdesi (*Quercus suber*) Évora/Portekiz

Topografya, iklim ve toprak yapısı gibi çevresel koşullardaki farklılıklar, bulunduğu ekosistem içerisinde bitkilere simgesel anlamlar yükleyebilir (Yılmaz, 2016). Ayrıca bitkilerin kullanım alışkanlıkları, bitkilerden elde edilen ürünler kültürel anlamda simge haline gelmelerine neden olabilir (Şekil 2). Portekiz'de doğal olarak yetişen *Quercus suber* (Mantarm Meşesi) bitkisinin (Varela, 1995) dış kabuklarından elde edilen mantar, Portekiz'e özgü çanta, ayakkabı, şişe tıkaçı gibi farklı ürünlerin yapımında hammadde olarak kullanılırken (Mestre ve Gill, 2011); Topaloğlu vd.'ye (2022) göre Türkiye'de doğal olarak yetişen *Buxus sempervirens*

(Anadolu şimşiri) bitkisinden elde edilen ahşap, ülkemize özgü kaşık, tarak ve çeşitli süs eşyalarının yapımında kullanılmaktadır.

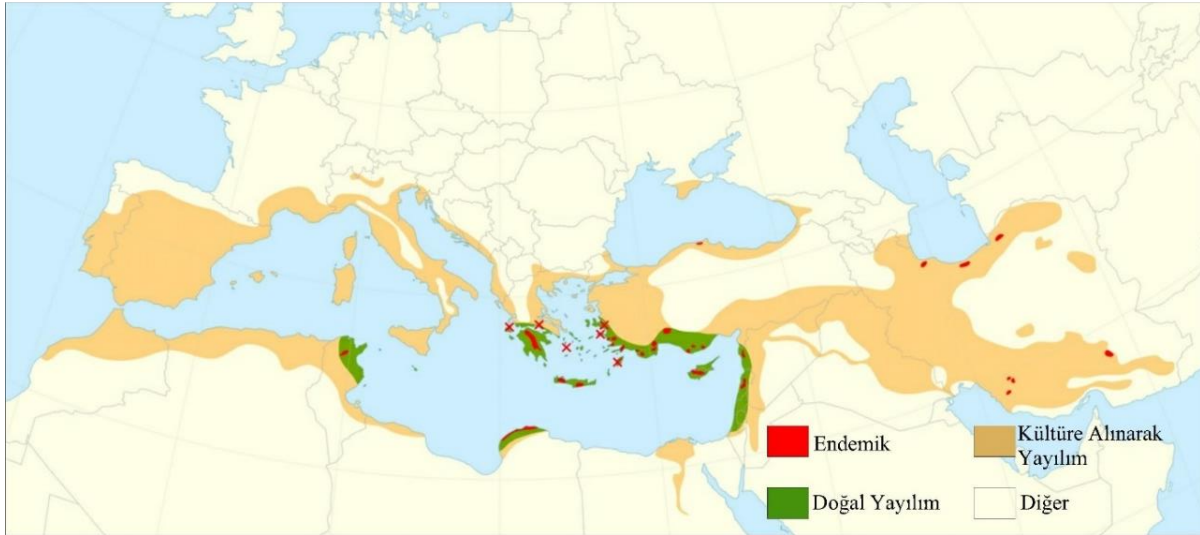
Sütun form, doğal bitki örtüsü içerisinde nadir olarak görülmektedir. Bu çalışmada, form özelliğinin yanında taşıdığı sembolik özelliklerden dolayı *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* bitkisinin mekânsal imge oluşturmadaki kabiliyetinin ortaya konması amaçlanmıştır.

MATERYAL ve METOT

Materyal

Cupressus sempervirens var. *pyramidalis* bitkisinin habitüsü

Dünya üzerinde yirmiden fazla türüyle oldukça geniş bir yayılış gösteren servilerin, Akdeniz servisi (*C. sempervirens*) olarak adlandırılan bir türe ait iki çeşidi ülkemizde doğal olarak bulunmaktadır. Akdeniz havzasına özgü ağaç türlerinden olan ve dallarının dik (var. *pyramidalis*) veya yayvan (var. *horizontalis*) olmasına göre iki varyeteye ayrılan bu ağaçlardan *Cupressus sempervirens* var. *horizontalis* doğal olarak Kuzey Irak, İran, Suriye, Filistin, Lübnan, Ürdün, Anadolu, Kıbrıs, Girit, Rodos ile bazı Ege adalarında (Namıkoğlu, 2010) ve Fransa, İspanya ve İtalya'da doğal olarak bulunur (Şekil 3) (Nair, 2006). Ülkemizde başta Akdeniz ve Ege kıyıları olmak üzere Marmara ve hatta Karadeniz kıyılarında bile yer yer görülür. *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* ise ülkemizde Güney ve Batı Anadolu'da, Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü yerlerde, özellikle denize yakın yörelerde daha çok park ve bahçeler ile tarihi ve kutsal yapı çevreleri ve mezarlıklarda dikilmiş olarak bulunur. Sadece Manavgat dolaylarındaki Köprülü Kanyon'da 500 hektar genişliğinde saf orman ve kısmen de kızılçamla karışık topluluklar oluşturmaktadır (Namıkoğlu, 2010; Torlak, 2013).

Şekil 3. *Cupressus sempervirens* yayılımı (Caudullo, Welk ve San-Miguel-Ayanz, 2018)

Akdeniz servisi, ehrami servi, kara servi ya da diğer yaygın adıyla mezarlık servileri (*Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis*) herdem yeşil, pul yapraklı, dalları gövdeye paralel olacak şekilde yukarı doğru uzanan, sık dallı, 20-30 metreye kadar boylanabilen sütun formunda ağaçlardır. Gövde açık gri kahverengi olup, dikine çatlaklıdır ve bir metreyi aşan çap yapabilir. Üzerinde yağ bezeleri bulunan ve karşılıklı olarak birbirinin üzerine kapanan pul yapraklar, tazeyken açık yeşil olgunlaştığında ise koyu yeşil renktedirler. Tek evcikli olan bitkide kozalaklar, 2,5-3 cm çapında ve küre biçimindedir. Önceleri yeşil, olgunlaştığında ise kahverengidir (Namıkoğlu, 2010). Odunu güzel kokulu aynı zamanda sert ve dayanıklıdır (Torlak, 2013).

Uygun iklim koşulları altında rutubetli, ağır balçık veya kurak, kireçli topraklara kadar değişik özellikteki topraklarda yetişebilir. Özellikle pek çok ağaç türünün yetişmediği fazla kireçli topraklarda iyi gelişim gösterir. Tuza karşı dayanıklıdır (Genç, 2021).

Binlerce yıl yaşayabilen nadir ağaçlardan biri olmakla birlikte ortalama yaşam süreleri 600-700 yıl civarındadır. Ateşe tapan ilkel toplumlardan günümüze kadar daha çok mezarlıklar ve mabetlerde yaygın olarak kullanılmış ve çok eski çağlardan bu yana pek çok medeniyet tarafından kutsal ağaç olarak kabul edilmiştir (Namıkoğlu, 2010).

Cupressus sempervirens var. *pyramidalis* bitkisinin sembolik özellikleri

Ağaçlar bütün kültürlerin mitolojik inançlarında, doğum, ölüm ve ölümden sonrası için bile önemli bir yere sahiptirler. Bugün bile mezarlıkları çevrelemek için servi ağaçları kullanılmasında sembollerin kutsal sürekliliğinin etkisi bulunur (Husti ve Cantor, 2015).

Pek çok kültürde Serviye hayat ağacı anlamı atfedilmiştir (Cebeci, 2019). Osmanlı kültüründe de minareye benzer biçimiyle servi, hayat ağacıdır ve dallarına konmuş kuşlar hayatın içindeki canları, yani insanı simgeler (Genç, 2021).

Servi, Divan Şiirinin neredeyse tüm dönemlerinde şairlerin benzetmelerinde yararlandıkları bir tabiat unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde benzetme unsuru olarak servi en çok sevgili ve sevgilinin boyu için kullanılmıştır (Özderden G, 2015). Sevgili uzun, ince ve narin yapısıyla serviye benzetilir (Bozkurt, 2017).

Serviler eski İstanbul resimleri ve gravürlerinin de en önemli bileşenlerindedir (Genç, 2021) Şekil 4'te William Henry Bartlett tarafından çizilmiş Pierre Loti'den Haliç Manzarası adlı orijinal çelik baskı gravür görülmektedir.

Şekil 4. Pierre Loti'den Haliç Manzarası (Anonim, 2017).

Uzaktan bakıldığında, çok büyük yeşil bir alevi çağrıştıran Akdeniz servisi, İran'da, ateşi kutsal sayan Zerdüş'tü inancının kutsal ağaçlarından biri olarak kabul edilmektedir. İnanışa göre Zerdüş'tü'nün servi ağacını cennetten getirmesi ve ateş sunağının kapısına dikmesi sebebiyle servi ağacı kutsanmış ve İran inanç dünyasında önemli bir simgeye dönüşmüştür. Ayrıca bazı minyatürlerdeki cennet tasvirlerinde yer alması sebebiyle Cennet ağacı olarak da anılmaktadır (Genç, 2021).

Doğu kültürlerinde çoğunlukla dayanıklılık ve ölümsüzlüğü simgelerken, Batı'da ölüm ve matem ağacı olarak kabul edilen servilere, o yüzden daha çok tapınaklar ve mezarlık çevrelerinde yer verilmiştir. Her dem yeşil olan servi ağaçları, ataların ruhlarının cennette olduğuna ve torunlarının mutlu yaşam süreceğine dair bir güvence olarak görülmektedir. Bir inanışa göre; mezarlıklardaki servilerde ataların ruhu göğe, tanrının kutu ise aşağıya kemiklere iner (Genç, 2021).

Servi ağacının sahip olduğu doğal özellikler, servi motifinin şekillenmesindeki en önemli unsurlardan biridir. Servi en uzun ağaç türlerinde biridir ve bu yönüyle Türk mitolojisinde, Yakutların inanışına göre Kutup Yıldızı'na uzanan "Demirkazık", Altay mitolojisinde üzerinde Tanrı Bay Ülgen'in oturduğu düşünülen ağaç örneklerinde olduğu gibi göğe uzanan ağaç; Tanrı'ya giden yol olarak düşünülmektedir (Ergun, 2004). Bu yönüyle ölümle Tanrı'ya ulaşma inancının servi ağacıyla özdeşleştirilmesi ve cennete kavuşması ümit edilen kişilerin mezar taşına servi ağacı motifinin işlenmesi daha anlaşılır bir hâl alır. Servi ağacının bir diğer doğal özelliği ise kesildikten sonra aynı kökten yetişmemesidir. Bu özelliği sebebiyle bu dünyada yaşamın bittiğini anlatır gibidir. Servinin dik ve düzgün biçimi doğruluk ve dürüstlüğü; rüzgârda savrulmayan sağlam yapısı ise sabrın sembolü olarak görülmüştür. Uzun yıllar yaşayan bir ağaç olan servi, gelişirken köklerine yakın olan yaprak ve dallarını dökmekte, böylece ağacın yeşil kısmı giderek yerden yükselmektedir. Tasavvufta servinin bu özelliği dünyadan el etek çekme olarak tasvir edilmektedir. Servi ağacı tüm bu özellikleri yanında kendine has güzel kokusundan dolayı mezarlıklarda tercih edilen en önemli ağaç türüdür (Delikgöz ve Alıç, 2010).

Metod

Bu çalışmada *Cupressus sempervirens var. pyramidalis* bitkisini mekân okunabilirliği üzerine etkisi, Lynch (2016) ve Kaplan'ın (2016) değindiği bileşenler göz önüne alınarak 7 basamakta incelenmiştir. Bitkinin her bileşen için mekânsal imge oluşturmadaki katkısı, görseller ile desteklenerek açıklanmıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Kenarlar

Doğrusal öğeler olan kenarlar, izler gibi algılanmayan genellikle birbirinden farklı mekanları ayıran imgesel bileşenlerden biridir. Her zaman sınırlayıcı etkiye sahip olmayan kenarlar yanal referans olma işlevini yüklenirler (Lynch, 2016).

Kenarları çevreleyen her iki açık sınırı da içeren “sınırlar” alan tanımlama da etkili olsa da özellikle engelsiz erişime izin veren açık sınırlar bölgeyi betimleyebilir ancak alanı tanımlayamaz. Bitkilerle uzamsal kompozisyonun ilk unsuru, çevrelemedir çünkü tüm uzamsal sınırlar, bir dereceye kadar ayrılma ve çevreleme ile oluşturulur (Robinson, 2004). Sınırlandırılmamış bir mekân, hayal edilebilmesine rağmen algılanabilmesi mümkün değildir (Altan, 1991).

İtalya, Toskana’da bulunan çiftlik (latifundia) sahiplerinin yaşadıkları sarayların etrafında yarıcı evleri (poderi) konuşlandırılmıştır. Poderilerin, mülk sahiplerinin saraylarına servili yollar ile bağlanması mülkiyet, ölümsüzlük ve daimilik anlamını kazandırır (Lefebvre, 2016). Bölgelerin sınırlandırılmasında *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis*’in güçlü bir kenar imgesi oluşturduğu söylenebilir (Şekil 5). İçinde bulunduğu peyzajı oluşturan kültürel özelliklere göre sınırlandırdığı bölgenin işlevinin imgelemesine katkı sağlayabilmektedir. *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* ülkemizde özellikle mezarlıklarda kullanılmasıyla mekanın tanımlanması ve sınırlandırılmasında önemli bir imge unsurudur (Şekil 6).

Şekil 5. İtalya’da kırsal bir yerleşim birimi (Anonim, 2022)

Şekil 6. Bir mezarlıkta servi ağaçlarının kullanımı Ezine/Çanakkale

Yollar/ İzler

Bir mekânın yönlendirme veya yön vurgusu veren tüm yönlerinin toplamı olarak ifade edilen “yönlülük” şekil, orantı, odak, eğim, hatta rüzgârın ve güneş ışığının yönü gibi farklı unsurları içerebilir. Belirli bir yönde dizilim gösteren öğeler hareketi çağrıştırdıkları için mekâna dinamik bir etki katar (Robinson, 2004).

Doğrusal olarak oluşturulmuş bir organizasyonda boşluklar da seri bir şekilde ilerler. Farklı alanlara geçilebilen ve her alana erişimi sağlayan paralel boşluklar tek bir sirkülasyon rotası ile ilişkilendirilir. Bu rota boyunca ilerleme düz, açılı, kavisli veya düzensiz olabilir ancak çizgi kesintisizdir ve bir başı ve sonu vardır (Robinson, 2004).

Bir iz boyunca hedefe ilerlerken yaratılmak istenen beklenti, heyecan ve güçlü bir varış duygusu için tasarım öğelerinin dikkatli bir şekilde kontrol edilmesi gerekir. Bu noktada sembolik çağrışımlar önemli bir etki yaratır. İngiltere’de Windsor yakınlarındaki Runnymede’deki J. F. Kennedy anıtına uzanan ağaçlıklı yol yaklaşımı ve Studley Royal’i Kuzey Yorkshire’daki Fountains Abbey harabelerine bağlayan Skell Nehri vadisi boyunca oluşturulan bitkisel düzenleme, bitki örtüsüyle bunun nasıl sağlandığına dair iki önemli örnek olarak verilebilir (Robinson, 2004).

Başlangıç ve bitiş noktaları net bir biçimde ortaya konarak istikametleri belirlenen yollar daha güçlü bir kimlik sergileyerek kenti bir arada tutmaya yardımcı olur (Lynch, 2016). Ayrıca bir yolda sürekliliğe sebep olan karakteristik nesne ve objelerin tekrar oluşturan varlıkları da kimlik oluşumunu kuvvetlendirir (Lynch, 2016).

Bir yol boyunca belirli bir sıklık ve düzen içerisinde, o bölgedeki bitki gruplarından farklı bir bitkisel alle sürekliliğin sağlanması ve kimlik oluşumuna da katkı sağlamaktadır. *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* bitkisinden oluşturulan alleler yolu vurgulayarak, Roma döneminde ana caddeler, stoalar ve tapınak gibi mekanlarda olduğu gibi üç boyutlu perspektifler oluşturabilir. Perspektif içine giren önemli yapı ve plastik elemanlara dikkat çekilmesine katkı sağlar (Şekil 7,8).

Şekil 7. Guimarães Kalesi, Guimarães/Portekiz.

Şekil 8. Solda Borgo Stomennano Toscana/İtalya (Anonim, 2022a), Sağda Çeşme/İzmir

Bölgeler/ Kesimler

Kentin orta ve/veya büyük ölçekli kesimlerini oluşturan ve insanlar tarafından iki boyutlu olarak algılanan bölgeler, bazı ortak belirleyici karakterleriyle tanımlanabilirler. İçinde bulunulduğunda tanımlaması oldukça kolay olan bölgeler, dışarıdan da ayırt edilebiliyorsa aynı zamanda dışsal bir referans oluştururlar (Lynch, 2016). Genel bitki örtüsü içerisinde özellikle formu, rengi ve dokusuyla farklılık yaratan bitki toplulukları bir araya geldiğinde bölgenin tanımlanmasında dışsal referansa büyük katkı sağlarlar. *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis*'in farklı kültür ve inanışlara sahip coğrafyalarda mabet ve mezarlıkların bulunduğu bölgelerde kullanımı, o alanların tanımlanmasında ortak bir imgeleme etkisine sahiptir (Şekil 9,10).

Şekil 9. Jardim do Paço Episcopal'den Castelo Branco kalesine bakış, Castelo Branco/Portekiz.

Şekil 10. Alibey Adası Mezarlığı, Alibey (Cunda) Adası, Ayvalık/Balıkesir

Düğüm / Odak noktaları

Bir alanın odak yada merkez noktası, bir çeşme, örnek bir ağaç, gözetleme kulesi, bir bina yada bir amfityatro gibi görsel bir odak yaratacak nitelikte herhangi bir şey olabilir (Robinson, 2004).

Kamusal alan niteliğindeki alanların odak noktasını genellikle baskın bir bina, bir heykel veya bir su kullanımı oluşturur. Bitkilerle çevrelenmiş bir alanda bunlardan herhangi biri etkili olabildiği gibi pergola veya çardak gibi diğer yapılar ya da yalnızca soliter kullanımda etkisi kuvvetli bir ağaç da odak oluşturmada etkili olabilir. Odak mekâna hükmeder ve kimlik kazandırır. Bu nedenle odak oluşturan unsurun çevresinden farklı ve güçlü bir karaktere sahip olması gerekir. Lynch ve Greenbie kiliseler, eski binalar ve parklar gibi yer işaretlerinin kentsel alanların kimliğindeki önemine değinmişlerdir. Bunların yanı sıra zaman zaman büyük hacimli, soliter ve yaşlı bir ağacın varlığı da bir odak noktası oluşturabilir (Robinson, 2004).

Şekil 11. Anıt Servi, Abarkooh/İran (Anonim, 2021).

İran'ın Abarkooh kentinde bulunan anıt servi düğüm noktasında konularak odak noktası oluşturmasının yanında, Asya'nın en yaşlı yaşam formlarından biri olarak kabul edilmesi ve doğal anıtsal özelliği sebebiyle turistik bir cazibe merkezi haline gelmesi (Anonim, 2022d) söz konusu bitkiyi aynı zamanda landmark haline getirmektedir (Şekil 11).

İşaret öğeleri

Noktasal referans kaynağı olan işaret öğeleri genellikle kolay tanımlanabilen fiziksel oluşumlardır. Bunlar bir bina, bir işaret levhası bir dağ olabileceği gibi bir ağaç da olabilir. Bu öğeler yapının ve o alana özgü kimliğin anlaşılmasında alan kullanıcılarına ipucu verirler (Lynch, 2016).

Cupressus sempervirens var. *pyramidalis* sütun formu, sık dokusu, koyu yeşil rengi, boyu ve bölgesel kimliği ile diğer bitkilerden kolaylıkla ayırt edilebilir. Bu özelliği ile dört mevsim etkili ve dikkat çekicidir. Yapıyla ilişkili olarak konumlandırılan *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* yapının uzak kesimlerden fark edilmesinde etkili bir bitkisel unsurdur (Şekil 12).

Şekil 12. Rahmi Koç Müzesi (Taksiyarhis Kilisesi) Bahçesi, Alibey (Cunda) Adası, Ayvalık/Balıkesir

Giriş noktaları / Kapılar

Girişle ilişkilendirilmiş özel geçiş noktaları, bir alanın stratejik ve önemli parçalarından biridir. Aynı zamanda görsel bir odak noktası oluşturan ve bir binanın ana girişine benzer bir işlevi yerine getiren bu mekanlar, insanlar için bir toplanma ve buluşma alanıdır. Genel sınır bitkilendirmesinden ayrı olarak daha samimi bir ölçekte tasarlanması gereken girişler ve geçiş mekanları, mekanlar ve onları kullanan insanlar arasındaki ilişkiyi ifade etmemizi sağlar (Robinson, 2004). İki servinin bir yolun iki kenarında karşılıklı olarak dikilmesi veya servilerden oluşturulan alleler, mekânlar arasındaki geçişi imgelemede etkilidir (Şekil 13).

Şekil 13. Solda (Anonim, 2022b), Sağda Jardines de Santa Clotilde Girona/Katalonya (Anonim, 2022c)

Çevre kalitesi

Özellikle kentsel alanlarda nüfus yoğunluğuna bağlı olarak artan yapılaşma ve araç kullanımı ile kentsel alan çevrelerinde gelişim gösteren sanayi yapıları çevre kalitesini olumsuz yönde etkileyen en önemli unsurlardır. Çevre kalitesinin iyileştirilmesinde bitkiler, ekolojik yönden olduğu gibi estetik ve işlevsel yönlerden de önemli katkılar sağlar. Bu katkılar; gürültü kontrolü, toz partiküllerinin tutulması, hava kalitesinin iyileştirilmesi, çirkin görünümlerin maskelenmesi, perdeleme, gölgeleme ve iklimatik konfor sağlanması, çeşitli yapı kitlelerini birbirine bağlama, yaban hayatı için barınak oluşturma, toprak stabilizasyonu ve erozyon kontrolü, kent ekosistemini iyileştirme, insanlar üzerinde fiziksel ve ruhsal yönden önemli katkılar sağlanması

yanında özellikle yol ağaçlandırmaları ile yaya ve araç güvenliğinin sağlanması olarak sıralanabilir (Küçük ve Gül, 2005).

Pek çok ibreli bitki gibi *Cupressus sempervirens* bitkisi de güneş ışınlarını absorbe etme ve rüzgârdan koruma özelliği ile ortamdaki mikroklimatik konforu iyileştirir. Özellikle kötü kokuların engellenmesi ve salgıladığı reçine kokusuyla mezarlıklarda sıkça kullanıldığı için mezarlık servisi olarak da bilinir (Güçlü vd., 1996).

Şekil 14. Akdeniz tipi kurakçıl peyzaj uygulaması içinde sütun servi kullanımı (Anonim, 2019)

Caudullo ve Rigo 2016'ya göre, *Cupressus sempervirens*, pek çok orman ağacının yetişemediği sıcak bölgelerde ve toprağın elverişsiz olduğu koşullarda ekolojik nitelikleri sayesinde toprağı korumak ve çölleşmeyi engellemek için kullanılmaktadır. Yangına direnci sayesinde orman ağacı olarak tercih edilir. Tuzluluğa karşı dayanıklılığı sayesinde kıyı alanları ve çevresinde yapılan ağaçlandırma çalışmalarında sıkça kullanılır. Ayrıca hızlı sürgün verme özelliği ile budama, otlama ve don hasarına karşı dirençlidir.

Cupressus sempervirens var. *pyramidalis*'in içinde bulunduğu peyzajın toprak, iklim bitki örtüsü ve hidrolojik faktörler gibi doğal özellikleriyle ilgili çıkarımlar yapılabilir. Kurakçıl bir bahçede maki tipi bitki örtüsüyle kullanıldığı zaman mekânın ritmini değiştiren, ekolojik koşulların vurgulanmasında başarılı neticeler ortaya çıkarabilir (Şekil 14).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Cupressus sempervirens var. *pyramidalis*, herdemyeşil olması, formu, dokusu, koyu yeşil rengiyle bulunduğu peyzaj içerisinde en dikkat çekici bitkisel öge olması yanında, Akdeniz iklim kuşağında yetişen ve Akdenizli kimliğini bir ünlem gibi vurgulayan en tipik bitkidir. Sadece fiziksel özellikleriyle değil, yüzyıllar boyunca fiziksel özelliklerinin kendisine kattığı sembolik özellikleriyle de imaj oluşturma da son derece etkili bir bitki olmuştur. Özellikle mezarlık, tapınak gibi manevi yönden önem arz eden mekanlarda sıkça kullanılması, o mekanların tanımlanmasında da imge faktörü haline gelmiştir.

Bulduğu peyzaj içerisinde okunabilirlik bileşenlerinden hangisi kapsamında yer alırsa alsın, bileşenin imgelenebilirlik özelliğini güçlendirme potansiyeline sahiptir. Bazen kullanıldığı alanda birden çok imge bileşenini tanımlayabilmektedir.

Egzotik bitki kullanımının yaygınlaşması peyzajda kullanılan su ve pestisit miktarının artmasına sebep olmaktadır. Günümüzde suyun öneminin daha iyi anlaşılması özellikle peyzaj çalışmalarında doğal bitki örtüsü ve kurakçıl bitki kullanımı gereksinimini arttırmaktadır. *Cupressus sempervirens* var. *pyramidalis* bitkisinin olumsuz koşullarda yaşamını sürdürebilir ve bitki zararlılarına karşı dirençlidir.

Hem görsel özellikleriyle hem ekolojik özellikleriyle bilhassa Akdeniz kimliğinin vurgulanmak istenildiği tasarımlarda ön planda tasarıma katılması gereken öğelerden bir tanesidir. Özellikleri itibarıyla hem kırsal hem de kentsel alanlarda kullanımı uygundur. Geçmişten günümüze gelen kullanım özellikleriyle tarihi peyzajlarla bütünlük sağlar. Bu nedenle uygun kimlik ve iklim koşulları altındaki tarihi yapı çevrelerinde gerçekleştirilecek peyzaj çalışmalarında kullanılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

KAYNAKLAR

- Altan, İ. 1993. Mimarlıkta Mekan Kavramı. Psikoloji Çalışmaları, 19: 75-88.
- Anonim, 2017. Pierre Loti'den Haliç Manzarası Gravür. (<https://www.arkofcrafts.com/tr/pierre-loti-den-halic-manzarasi-gravur>)
- Anonim, 2019. Olivier Filippi and the Mediterranean garden of the future. (<https://www.noelkingsbury.com/noelsgarden-blog/2019/1/11/olivier-filippi-and-the-mediterranean-garden-of-the-future>)
- Anonim, 2021. İran'ın en yaşlı ağacı Dünya Mirası Listesi'ne girmeyi bekliyor. (https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/iranin-en-yasli-agaci-dunya-mirasi-listesine-girmeyi-bekliyor,U2VCSbkBy0yHWpBqXK9Llg/qx1XudDTUkWM4Eb_VTUqTg)
- Anonim, 2022. (<https://tr.pinterest.com/pin/805299977139695027/>)
- Anonim, 2022a. Photographer Tuscany. (<https://photographertuscany.com/gallery/portfolio/#flo-block-gallery-view-5--485-66>)
- Anonim, 2022b. Courtyards with curb appeal – Bing. (<https://tr.pinterest.com/pin/805299977130309835/>)
- Anonim, 2022c. My inner landscape. (<https://tr.pinterest.com/pin/805299977131237228/>)
- Anonim, 2022d. Aberkuh Servisi. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Aberkuh_Servisi)
- Anonim, 2022e. Bellek, -ği. (<https://sozluk.gov.tr/>)
- Arnheim, R. 2007. Görsel Düşünme. Metis Yayınları, İstanbul, 379 s.
- Asar, H. 2013. Mimari Mekân Okumasında Algısal Deneyim Analizinin Bir Yöntem Yardımıyla İrdelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Booth, K. 1990. Basic Elements of Landscape Architecture Design. Waveland Press Inc. USA, 315 s. (Google E-Book).
- Bozkurt, G. 2017. Divan Şiirinde Servi-Ölüm-Mezar İlgisi (15.-16. Yüzyıllar). 1. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 17-19 Mayıs 2017, Ordu.
- Caudullo, G. ve de Rigo, D. 2016. Cupressus sempervirens in Europe: distribution, habitat, usage and threats. In: San-Miguel-Ayanz, J., de Rigo, D., Caudullo, G., Houston Durrant, T. Mauri, A. (Eds.), European Atlas of Forest Tree Species. Publ. Off. EU, Luxembourg.
- Caudullo, G., Welk, E. ve San-Miguel-Ayanz, J. 2018. Cupressus sempervirens chorology. figshare. Dataset. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.5101132.v3>
- Cevzici, A. 1999. Felsefe Sözlüğü. Paradigma Yayınları. İstanbul, 975 s.
- Delikgöz, Ö. ve Alıç, F. 2010. Osmanlı İstanbul'unda Bulunan Bazı Müslim ve Gayrimüslim Mezarlıklarındaki Kimi Semboller. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 13: 113-131.
- Demirkaya, H. 1999. Mekan Kavramının Tarihsel Süreç İçinde İncelenmesi ve Günümüzde Mekan Anlayışı. (Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ergun, P. 2004. Türk kültüründe ağaç kültü. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Ertürk, S. 1984. Mimari Mekânın Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma. (Doktora Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Genç, M. 2021. Ölümsüzlüğün ve Doğruluğun Simgesi: Servi Ağacı (Mezarlık Servisi (Cupressus Sempervirens), Plant Peyzaj ve Süs Bitkiciliği Dergisi, 37:176-179.
- Güçlü, K., Yılmaz, S. ve Yılmaz, H. 1996. Kentsel Yeşil Doku İçinde Mezarlıkların Yeri, Önemi ve Erzurum Örneği. Atatürk Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 27 (1): 1-12.
- Husti, A. ve Cantor, M. 2015. Sacred Connection of Ornamental Flowers with Religious Symbols. ProEnvironment 8: 73-79.
- Işıldak, R. A. 2008. Yaratmada İlk Adım: İmge ve İmgelem. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 2(1): 64-69.
- Kaplan, H. 2016. Kentsel Tasarımda Görsel ve Çevresel değerlendirme: Kentsel Kimlik-İmge-Kent Görünüm ve Çevresel Kalite Değerlendirmesi. "Alınmıştır: Kentsel Tasarıma Giriş", 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 9-32.
- Küçük, V. ve Gül, A. 2005. Isparta Kentiçi Yol Ağaçlandırmaları Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9-3.
- Lefebvre, H. 2014. Mekânın Üretimi. Sel Yayınları, İstanbul, 447 s.
- Lynch, K. 2016. Kent İmgesi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 215 s.

- Mestre, A. ve Gil, L. 2011. Cork for Sustainable Product Design. *Ciência & Tecnologia dos Materiais*, 23: 52-63.
- Nair, G. 2006. İstanbul'un Tarihi Korularının Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Namıkoğlu, N. G. 2010. Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıkları. Doğu Grubu İletişim ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- Pallasmaa, J. 2011. Tenin Gözleri Mimarlık ve Duyular. Yapı-Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Robinette, O. G. 1972. Plants, People and Environmental Quality. U.S. Department of the Interior, National Park Service, Washington, D.C. 139 s.
- Gür, Ş. Ö. 1996. Mekan Örgütlenmesi. Gür Yayınları, Trabzon, 280 s.
- Özerden G. 2015. Divan Şiirinde Servi (15. Ve 16. Yüzyıllar). (Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Robinson, N. 2004. Planting Design Handbook. Ashgate Publishing Limited, England.
- Seçkin, N. P., Seçkin Y. Ç. ve Seçkin, Ö. B. 2011. Sürdürülebilir Peyzaj Tasarımı İlkeleri ve Uygulama İlkeleri. Literatür Yayınları, İstanbul.
- Tanrıverdi, F. 1975. Peyzaj Mimarisi Bahçe Sanatının Temel Prensipleri ve Uygulama Metodları. Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 418, Ziraat Fakültesi yayınları No. 196, Ders Kitapları Serisi No. 29, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Topaloğlu, E., Ustaömer, D., Öztürk, M. ve Ay, N. 2022. Anadolu şimşiri (*Buxus sempervirens* L.) gövde odununun bazı teknolojik özelliklerinin araştırılması. *Ormanlık Araştırma Dergisi*, 9: 178-185.
- Torlak, H. 2013. Anadolu Kültüründe Ağaçlar: Ölümün ve Karanlıkların Ağacı Servi (Selvi). (<https://blmvegelecek.com.tr/ndex.php/2013/10/01/anadolu-kulturunde-agaclar-olumun-ve-karanlklarn-agac-serv-selv/>)
- Tunalı, İ. 1998. Estetik. 5. Baskı. Remzi Kitabevi, İstanbul, 282 s.
- Usta, G. 2015. Mekan Ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açından İrdelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 10(1): 25-30.
- Varela, M. C. 1995. Conservation of genetic resources of *Quercus suber* in Portugal. "Alınmıştır: *Quercus suber* Network, Report of the first two meetings, 1-3 December 1994 and 26-27 February 1995, Rome, Italy. IPGRI, Rome, Italy, 9-13.
- Yılmaz, H. 2016. Soğuk İklimlerin Simgesel Bitki Türleri, Ata Botanik Bahçesi Örneği, Erzurum, (<https://www.plantdergisi.com/prof-dr-hasan-yilmaz/soguk-iklimlerin-simgesel-bitki-turleri-ata-botanik-bahcesi-ornegi-erzurum.html>)